

СЕКЦІЯ І. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

М.В.Артюшина, доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри педагогіки та
психології ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима
Гетьмана», м. Київ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

В умовах інтеграції України у сучасний світовий та європейський освітній простір актуалізуються питання її побудови на принципах гуманізму, студентоцентризму, академічної доброчесності та демократії. Все більшого розповсюдження набуває компетентнісний підхід, який покладений в основу розроблення сучасних освітньо-професійних програм підготовки у вищій школі України. Особливе значення за таких умов набуває збереження гуманітарної підготовки в університетах, яка служить подоланню надмірної технократичності освіти, сприяє розвитку мислення, креативності, комунікативних здібностей майбутніх фахівців, забезпечує формування їх загальної професійної культури та самосвідомості.

Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) надав закладам право самостійно формувати освітньо-професійні програми, довільно визначаючи її змістові компоненти. При відсутності державного регулювання виникає загроза того, що гуманітарна складова професійної підготовки може суттєво зменшитись, а в окремих випадках і зовсім зникнути з навчальних планів. Це у повній мірі стосується й дисциплін психолого-педагогічного циклу. Аналіз процесу становлення психолого-педагогічної підготовки, її проблем і здобутків

може сприяти її ефективній модернізації та інтеграції у зміст освітньо-професійних програм різного спрямування.

Запровадження психолого-педагогічної підготовки в університетах України пов'язано із становленням національної системи вищої освіти загалом. Активне переосмислення концептуальних засад освіти в останньому десятиріччі XX віку супроводжувалося прийняттям кількох важливих стратегічних документів, що сприяли поширенню гуманітарного компоненту професійної підготовки студентів: Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.) та Національної доктрини розвитку освіти (2002 р.). Психолого-педагогічний цикл був введений у плани підготовки фахівців з вищою освітою з 1993 року, коли Листом Міносвіти України від 10.11.1994 р. № 1/9 – 224 «Про реалізацію заходів Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») / Психолого-педагогічна підготовка студентів» було рекомендовано ректорам закладів вищої освіти запроваджувати до процесу навчання нормативні та вибіркові дисципліни психолого-педагогічної тематики. Найчастіше у планах підготовки була представлена базова дисципліна «Психологія та педагогіка», однак за власним рішенням заклади могли запроваджувати й інші дисципліни психолого-педагогічного циклу, а в окремих випадках й надавати студентам додаткову спеціалізацію викладача певного профілю, відповідного їхньому основному фаху.

Саме у ці роки у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (далі КНЕУ), а також багатьох інших галузевих університетах України були створені кафедри психології та педагогіки. Засновником і першим завідувачем кафедри педагогіки та психології КНЕУ був В.А.Козаков – доктор педагогічних наук, професор, який здійснив вагоме концептуальне обґрунтування змісту психолого-педагогічної підготовки у вищій школі. Його найбільш відомими науковими напрацюваннями були: теорія організації самостійної роботи студентів та її інформаційно-методичного забезпечення, концепція психолого-педагогічної

підготовки фахівців у непедагогічних університетах та обґрунтування авторської навчальної дисципліни «Психологія діяльності та навчальний менеджмент» як складової психолого-педагогічної підготовки студентів.

Про важливість та доцільність психолого-педагогічної підготовки студентів свідчить значна кількість наукових праць, присвячена даній проблематиці. Зокрема, досліджувався зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю у ВНЗ (Т. Б. Поясок), структурування змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів машинобудівного профілю (М. В. Фоміна), формування професійних якостей особистості у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті (Е. В. Лузік), формування комунікативних умінь студентів економічного університету в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін (Т. Л. Шепеленко), професійна підготовка викладачів економіки в економічному ВНЗ (Р. К. Серьожнікова) та ін. Значна кількість наукових праць з цього напрямку була захищена у КНЕУ: шість докторських (М. В. Артюшина, Г. О. Ковальчук, О. В. Котикова, Л. О. Медвідь, Г. М. Романова, Л. О. Савенкова) та близько двадцяти кандидатських дисертацій (Л. Л. Борисенко, Л. М. Грущенко, С. М. Дубовик, В. В. Завірюха, І. Б. Міщенко, Л. В. Музичко, Л. А. Колесніченко, Л. В. Корват, О. В. Ловка, Ю. О. Матвієнко, М. В. Радченко, О. Ю. Саркісова, Л. В. Янчарська та ін.). Дослідниками було доведено важливість викладання психолого-педагогічних дисциплін для формування і розвитку особистих та соціальних якостей майбутніх фахівців, їхнього успішного професійного зростання, підвищення ефективності професійної підготовки у закладах вищої освіти, розвитку професійної культури та ін. Слід відмітити й обґрунтовану більшістю дослідників важливість інтеграції психологічних та педагогічних дисциплін, їхнього взаємодоповнення, що сприяє кращому пізнанню студентами своїх індивідуальних психологічних відмінностей та психологічних особливостей інших людей, а також дозволяє навчитись керувати своїм розвитком та розвитком інших у процесі отримання освіти, навчання й виховання.

Аналіз історії трансформації психолого-педагогічної підготовки у КНЕУ є досить типовим й дозволяє прослідкувати загальні етапи становлення психолого-педагогічної підготовки в університетах України.

До початку 2000 років психолого-педагогічна підготовка у КНЕУ була обов'язковою для студентів більшості спеціальностей та включала вивчення циклу психолого-педагогічних дисциплін для отримання додаткової спеціальності викладача економіки. Такий підхід був запозичений у класичних університетів, в яких традиційно надавалася друга спеціальність викладача.

Хоча більшість студентів завжди підтримувала можливість отримання додаткового фаху, обов'язковість отримання другої педагогічної освіти певною мірою порушувала їх право на вільний професійний вибір. Саме тому з 2003 року така підготовка була поділена на два цикли:

1) обов'язкове вивчення студентами базових психолого-педагогічних дисциплін («Психологія», «Психологія та педагогіка», «Університетська освіта» та інші) як складових гуманітарної підготовки в університеті;

2) вибіркове вивчення пакету дисциплін поглибленої психолого-педагогічної підготовки для отримання другої спеціальності «викладач економіки».

Викладання психолого-педагогічних дисциплін у циклі гуманітарної підготовки отримувало однозначну підтримку студентів. Вивчення дисципліни «Психологія та педагогіка» на першому курсі дозволяло покращити процес адаптації студентів до навчання, пізнати себе і свої можливості, розвинути навички спілкування тощо.

У 2009 році розпочалися перші обмеження у змісті гуманітарної підготовки у вищій школі. Зокрема, був виданий Наказ МОН України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента», від 09.07.2009р. № 642, яким було встановлено загальний обсяг навчального часу (24 кредити ECTS для фізико-математичних, природничих та технічних напрямів та 36 кредитів ECTS для гуманітарних і соціально-економічних напрямів) та визначено перелік нормативних (6) та вибіркових (8) дисциплін

гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів. Дисципліни психолого-педагогічного циклу не увійшли у перелік нормативних дисциплін, але до переліку вибіркових навчальних дисциплін було включено дисципліну «Психологія». Проте вищим навчальним закладам було надано право вносити зміни до зазначеного переліку з урахуванням особливостей напрямів (спеціальностей), за якими здійснюється підготовка фахівців.

У 2015 році було здійснено ще один перегляд змісту гуманітарної підготовки. Керівникам вищих навчальних закладів був розісланий Лист МОН України «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін» № 1/9-120 від 11.03.2015р., яким було звужено рекомендований перелік нормативних дисциплін (до 4) та зменшено мінімальний обсяг гуманітарної підготовки (12 кредитів ЄКТС). Водночас знову вищим навчальним закладам було надано право пропонувати студентам більш широкий перелік гуманітарних дисциплін на вибір.

Водночас на практиці зміст і перелік дисциплін гуманітарної підготовки був суттєво скорочений. На сьогодні у КНЕУ у більшості програм залишилося лише викладання дисципліни «Психологія» або «Психологія та педагогіка» (але є програми, де взагалі дисципліни психолого-педагогічного циклу відсутні).

Такі тенденції є досить типовими для багатьох кафедр психолого-педагогічного та іншого гуманітарного спрямування в університетах України. Серед причин відмови від дисциплін психолого-педагогічного спрямування розробники освітньо-професійних програм відмічають обмеженість кількості годин навчальних планів, дублювання змісту з дисциплінами основної професійної підготовки, недостатня профільність викладання, відсутність сучасної вітчизняної літератури, застарілість підходів тощо.

Потреба у збереженні кадрового потенціалу кафедри педагогіки та психології КНЕУ спонукала до відкриття самостійних спеціальностей. З 2013 року кафедрою були ліцензовані дві спеціальності бакалаврського рівня підготовки: Психологія та Професійна освіта (Економіка). У 2018 році були розроблені освітньо-професійні програми, що поглиблюють наявні підготовки

через спеціалізацію: «Економічна та соціальна психологія» та «Економічна та бізнес-освіта». Також було отримано ліцензію на підготовку магістрів з психології зі спеціалізацією: «Економічна та соціальна психологія».

Тенденція профілізації та спеціалізації психолого-педагогічної підготовки сьогодні характерна для багатьох закладів вищої освіти. Особливо яскраво це показує запровадження підготовки психологів. Станом на 2018 рік лише у Києві таку підготовку здійснює 21 заклад вищої освіти, серед яких є як класичний багатопрофільний університет (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), так і галузеві університети різного спрямування та форми власності (Київський національний лінгвістичний університет, Київський національний торговельно-економічний університет, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний авіаційний університет, Національний університет біоресурсів і природокористування України, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» та ін.). Психологічна освіта сьогодні дуже популярна серед молоді, саме тому більшість закладів вищої освіти її започатковують. Але не слід забувати, що нещодавно найпопулярнішими були економічні та юридичні спеціальності, що призвело до надмірної конкуренції випускників на ринку праці і, як наслідок, зменшення кількості вступників на ці спеціальності. За даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі ЄДЕБО), ліцензований обсяг підготовки психологів різних спеціалізацій лише у м. Києві складає 1394 осіб денної та 935 осіб заочної форми навчання. І хоча реальна кількість вступників наполовину менша – 665 студентів денної та 205 студентів заочної форм навчання – зрозуміло, що кількість фахівців, які щорічно виходять на ринок праці, є досить значною і може перевищувати наявний попит.

Аналогічна тенденція зараз спостерігається щодо підготовки майбутніх педагогів. Останніми роками попит абітурієнтів на цю спеціальність постійно знижувався. Започаткування МОН України реформи загальної середньої освіти, що супроводжується суттєвим підвищенням оплати праці вчителів та

збільшенням обсягу державного бюджету на підготовку майбутніх педагогів для системи середньої освіти, призвело до того, що вступ на педагогічні спеціальності у 2018 році стрімко зріс.

Дана тенденція поки що не характеризує підготовку педагогів для системи професійної освіти. Так, за даними ЄДЕБО, у 2018 р. ліцензійний обсяг підготовки педагогів для сфери професійної освіти по Києву складав 616 осіб, у тому числі 86 бюджетних місць. Реальний набір склав 79 осіб (13%), що свідчить про невиконання навіть обсягів державного замовлення. Хоча ця ситуація також починає змінюватись. Згідно Умов прийому на навчання до закладів вищої освіти України в 2019 році багатьом спеціалізаціям спеціальності 015 Професійна освіта» надано особливу підтримку (можливість надавати додаткові бали за успіхи у навчанні, участь у підготовчих курсах тощо).

Можна припустити, що подальше зростання попиту на педагогічні спеціальності закономірно призведе до того, що аналогічно до підготовки психологів, надалі почне поширюватись підготовка фахівців педагогічних спеціальностей у галузевих університетах непедагогічного профілю.

Запровадження спеціальної психологічної та педагогічної підготовки у закладах вищої освіти має свої переваги і недоліки. Передусім, це дозволяє зберегти кафедри відповідного спрямування та психолого-педагогічну підготовку у цих університетах. По-друге, така підготовка може отримати повноцінне галузеве наповнення за рахунок формування спеціалізованих освітньо-професійних програм. Студенти отримують кращий доступ до спеціальної літератури, можуть отримувати подвійний фах тощо. Водночас така підготовка створює конкуренцію кластичним університетам, хоча й отримує меншу кількість місць державного замовлення. Можуть також існувати певні складнощі з викладацьким складом, інформаційно-методичним забезпеченням тощо.

Здійснений аналіз дозволяє заключити, що в сучасних умовах необхідний перегляд змісту гуманітарної підготовки в класичних та галузевих

університетах. З одного боку, держава має приділити увагу регулюванню змісту гуманітарного компоненту вищої освіти (створити можливість запропонувати студентам вивчення різних дисциплін гуманітарного циклу хоча б на рівні вибіркового компоненту). З іншого – кафедри психолого-педагогічного спрямування мають переосмислити засади своєї діяльності за рахунок запровадження сучасних, креативних, конкурентоздатних освітньо-професійних програм, навчальних дисциплін, виразнішої професійної спрямованості, підготовки сучасної психолого-педагогічної літератури, збільшення практичної зорієнтованості підготовки, наукового супроводу навчального процесу тощо.

Література

1. Артющина М. В. Психолого-педагогічна підготовка як складова вищої економічної освіти / М. В. Артющина // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2013. – Вип. 1(4). – С. 22-26.
2. Козаков В.А. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: монографія / В. А.Козаков, Д. І. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. – 140 с.
3. Котикова О. М. Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти»/ О. М. Котикова. – Житомир, 2012. – 36 с.
4. Лузік Е. В. Системний підхід до формування професійних якостей особистості у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті / Е. В. Лузік // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2001. – Вип. 4. – С. 121-126.
5. Поясок Т. Б. Основи психолого-педагогічної підготовки фахівців фінансово-економічного профілю : навч. посіб. / Т. Б. Поясок. – К. : ПП «ЕКМО», 2003. – 288 с.

6. Серьожникова Р. К. Творчий потенціал майбутнього викладача економіки : теорія і практика професійно-педагогічної підготовки в університеті непедагогічного профілю : монографія / Р. К. Серьожникова. – Донецьк : ВДНЗ «ДонНТУ», 2009. – 297 с.

Г. В. Анохіна, старший викладач
кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Сучасний етап розвитку України характеризується її реформуванням у різних сферах і галузях. Пріоритетним напрямом реформування освіти є підготовка висококваліфікованих спеціалістів.

У сучасній концепції розвитку педагогічної освіти наголошується, що якісна освіта є одним з головних чинників успішного розвитку країни, а педагогічний працівник є одночасно і об'єктом, і провідником позитивних змін. Історичний довід показав, що однією з найважливіших сфер економіка, яка відіграє вирішальну роль у будь-якому суспільстві. Отже, забезпечення розвитку народногосподарського комплексу країни вимагає підготовку спеціалістів із унікальним поєднанням педагогічних умінь та ґрунтовних знань в галузях економіки.

Тривалий час вважалося, що підготовка майбутнього викладача в процесі його професійного навчання забезпечується засвоєнням системи педагогічних знань. Про те практика показує, що самих теоретичних знань замало. Більшість науковців вважають, що освітній процес повинен мати аксіологічну спрямованість, яка передбачає нові вимоги до педагога.